

УДК 658.5.003.13

Семенюк В.С.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЦІНОВОГО ЧИННИКА НА ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Обґрунтовано індивідуальність впливу цінового чинника на ефективність використання оборотних засобів промислових підприємств. Одержані залежності для визначення відносної і абсолютної зміни коефіцієнта оборотності під впливом цінового чинника. Запропоновані основні напрями мінімізації негативного впливу цінового чинника.

The individuality of influence of the price factor on the efficiency of industrial enterprises' working capital has been grounded. The formulas have been obtained to calculate relative and absolute changes of the circulating coefficient under the influence of the price factor. The main methods of minimizing the negative influence of the price factor have been proposed.

Під час переходу промислових підприємств до ринкових механізмів господарювання істотно зростає роль управління фінансами на рівні підприємства. Найважливішими при цьому є питання достатності оборотних засобів, удосконалення механізмів їх планування і поповнення, ефективного використання.

Перехідний період почався з лібералізації цін, що викликало інфляцію, яка призвела до знецінення оборотних засобів підприємств. В результаті почалася криза неплатежів, які є не що інше, як своєрідні кредити, що компенсують дефіцит оборотних засобів. Тому інфляцію справедливо розглядають [1] як основний і постійний чинник "виснаження" оборотних засобів підприємств. Дефіцит оборотних засобів підприємств визначає погіршення їх використання, що проявляється у збільшенні тривалості обороту, яке з економічної точки зору тотожно їх вилученню з обігу.

Враховуючи вищенаведене, а також неоднорідність інфляційних процесів по окремих групах продуктів і ресурсів, на наш погляд, є актуальним визначення кількісного впливу цін (інфляція) на ефективність використання оборотних засобів окремо взятого промислового підприємства, тоді як інші автори [2, 3] розглядають цю проблему на макроекономічному рівні. Визначення впливу цін на абсолютну зміну швидкості обертання оборотних засобів підприємства дозволить оперативно контролювати ефективність їх використання і у разі її погіршення прикласти зусилля що до мінімізації негативного впливу цін.

Нами була зроблена спроба проаналізувати впродовж достатньо тривалого періоду часу (близько 10 років) вплив інфляції на оборотність оборотних засобів двох трубних заводів регіону. Початкова інформація для цього наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка оборотності оборотних засобів підприємств

Показник	Періоди часу, роки							
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Індекс інфляції, %	390	2100	10256	501	281,7	139,7	110,1	120,0
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів першому заводу	8,356	5,019	2,619	3,579	4,846	4,651	4,600	4,759
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів другого заводу	9,780	н/д	1,954	1,881	1,838	3,004	2,464	3,639

Характерним для обох підприємств є різке падіння оборотності оборотних засобів за часи гіперінфляції. Визначення показників тісноти зв'язку для лінійної залежності між коефіцієнтом оборотності і коефіцієнтом інфляції дало наступні результати: теоретичне кореляційне відношення склало 0,77 для першого заводу і 0,52 – для другого. Одержані результати, з одного боку, показують, що зв'язок між інфляцією і ефективністю використання оборотних засобів достатньо тісний, а, з іншого боку, що вплив інфляції на оборотність оборотних засобів є індивідуальною для кожного підприємства.

Основні причини, що визначають індивідуальність впливу зростання цін (інфляції) на ефективність використання оборотних засобів наступні:

- 1) інфляції властива неоднорідність по групах ресурсів і продуктів;
- 2) ліквідність ресурсів, що купуються, і готової продукції, для кожного підприємства різна;
- 3) ефективність менеджменту на підприємствах теж може бути різною.

У зв'язку з вищевикладеним вплив цінового чинника на ефективність використання оборотних засобів необхідно визначати для кожного підприємства окремо. Оскільки у складі нормованих оборотних засобів промислових підприємств значну питому вагу мають виробничі запаси, то і вплив цінового чинника розглянемо на прикладі ефективності їх використання. Використання виробничих запасів характеризується швидкістю їх обороту (K_0):

$$K_0 = \frac{РП}{\bar{O}_{пз}}, \quad (1)$$

де РП – обсяг реалізованої продукції підприємства за звітний період, грн.;

$\bar{O}_{пз}$ – середній залишок виробничих запасів за цей же період, грн.

Особливість впливу цінового чинника на оборотність виробничих запасів полягає у тому, що він впливає і на обсяг реалізованої продукції у вартісному виразі і на розмір середнього залишку виробничих запасів, але, як відзначалось раніше, вплив цей може бути різним на кожний з цих показників.

Для визначення впливу цінового чинника на оборотність виробничих запасів застосовано наступний методичний прийом. Спочатку, в залежності (1) чисельник і знаменник відношення визначаються в діючих цінах звітного періоду, а потім вони ж розраховуються в незмінних цінах базисного періоду. Шляхом поділу першого показника на другий, отримаємо:

$$\frac{K_0}{K_0^P} = \frac{I_{ц}^{РП}}{I_{ц}^{пз}}, \quad (2)$$

де K_0 – фактичний коефіцієнт оборотності виробничих запасів в звітному періоді, грн./грн.;

K_0^P – розрахунковий коефіцієнт оборотності виробничих запасів звітного періоду, розрахований в незмінних цінах базисного періоду, грн./грн.;

$I_{ц}^{РП}$ – індекс цін на реалізовану продукцію підприємства в звітному періоді в порівнянні з базисним, в частках одиниці;

$I_{ц}^{пз}$ – індекс цін на виробничі запаси, які придбані підприємством у звітному періоді в порівнянні з базисним, в частках одиниці.

Залежність (2) є відносною зміною коефіцієнту оборотності виробничих запасів під впливом цінового чинника. На основі цієї залежності ми можемо визначити абсолютну зміну коефіцієнта оборотності виробничих запасів під впливом цінового чинника ($\Delta D_0(ц)$):

$$\Delta K(y) = K_o^p \times \left(\frac{I_{\text{ц}}^{\text{ПП}}}{I_{\text{ц}}^{\text{ПЗ}}} - 1 \right) \quad (3)$$

Запропонований методичний підхід може бути використаний і для визначення впливу цінового чинника на оборотність всієї маси оборотних засобів підприємства. В цьому випадку індекс цін середнього залишку оборотних засобів ($I_{\text{ц}}^{\bar{}}$) може бути визначений як середній арифметичний із індивідуальних індексів цін ($I_{\text{ц}i}$) за видами оборотних засобів, зважених по питомій вазі цих елементів у загальному обсязі оборотних засобів (d_i):

$$I_{\text{ц}}^{\bar{}} = \sum_{i=1}^n I_{\text{ц}i} \times d_i \quad (4)$$

де n – кількість видів оборотних засобів.

Тоді зміна коефіцієнту оборотності оборотних засобів під впливом цінового чинника ($\Delta K_o(y)$) буде визначатися як:

$$\Delta K(y) = K_o^{\text{НЕЗМ}} \times \left(\frac{I_{\text{ц}}^{\text{ПП}}}{\sum_{i=1}^n I_{\text{ц}i} \times d_i} - 1 \right), \quad (5)$$

де $K_o^{\text{НЕЗМ}}$ – коефіцієнт оборотності оборотних засобів, розрахований у незмінних цінах базисного періоду, грн./грн.

Оцінку впливу цінового чинника на оборотність виробничих запасів відповідно до залежності (3) можна розглядати як окремий випадок залежності (5), коли визначається зміна ефективності використання одного виду оборотних засобів ($n = 1$).

Аналогічно можна діяти і при оцінці впливу цінового чинника на інші показники ефективності, що є порівнянням результатів виробництва з витратами, наприклад, рентабельність продукції, витрати на 1 грн. товарної продукції, матеріаломісткість продукції та інші.

Так, зміна матеріаломісткості продукції ($\Delta M_{\text{ц}}$) під впливом цінового чинника буде визначатися:

$$\Delta M_{\text{ц}} = \Delta M_{\text{НЕЗМ}} \times \left(\frac{\sum_{i=1}^m I_{\text{ц}i}^{\text{М}} \times d_i}{I_{\text{ц}}^{\text{ТП}}} - 1 \right), \quad (6)$$

де $\Delta M_{\text{НЕЗМ}}$ – зміна матеріаломісткості, розрахована у незмінних цінах базисного періоду, грн./грн.;

$I_{\text{ц}i}^{\text{М}}$ – індекс цін по елементах матеріальних витрат, у частках одиниці;

d_i – частка окремих елементів матеріальних витрат у їх загальному обсязі, у частках одиниці;

$I_{\text{ц}}^{\text{ТП}}$ – індекс цін на товарну продукцію підприємства, у частках одиниці;

m – кількість елементів матеріальних витрат.

На практиці для ефективного управління фінансами промислового підприємства недостатньо визначити вплив якогось чинника, у даному випадку цінового, на показники ефективності використання ресурсів. Необхідно також розкрити закономірності в зміні чинника і розробити заходи щодо мінімізації його негативної дії. Розглянемо вплив

цінового чинника на оборотність оборотних засобів одного з найбільших металургійних підприємств Дніпропетровська. Вихідні дані та результати розрахунків наведені у табл. 2.

Як бачимо із наведених у табл. 2 результатів розрахунків, вплив чинника не є визначним у загальній динаміці коефіцієнту оборотності, але виступає як постійно діючий негативний чинник. Негативний вплив цінового чинника спричиняє випереджаюче зростання цін на сировину відносно зростання цін на готову продукцію.

Усунення негативного впливу цінового чинника можна досягти різними шляхами. Найпростіший з них – зміна облікової політики підприємства. Як відомо, відповідно до П(С)БО 9 [4] підприємство має можливість використовувати такі методи оцінки вибуття запасів:

- 1) ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів;

Таблиця 2

**Оцінка впливу цінового чинника на оборотність виробничих запасів
ВАТ “МЗ”**

№ з/п	Показники	Один. виміру	Значення по роках		
			2001	2002	2003
1.	Обсяг реалізованої продукції у натуральному вимірі	тис. т	1293,0	1224,1	1148,9
2.	Вартість реалізованої продукції	тис.грн	1009658,4	1020768,4	1077363,5
3.	Витрати сировини та основних матеріалів	тис. т	2579,9	2662,3	2626,5
4.	Витрати сировини та основних матеріалів	тис.грн.	403318,2	459006,9	529475,5
5.	Середній залишок виробничих запасів	тис.грн.	83287,0	39428,0	49989,9
6.	Коефіцієнт оборотності виробничих запасів	грн./грн.	12,12	25,89	21,55
7.	Зміна коефіцієнта оборотності у порівнянні з рівнем року у т.ч. за рахунок впливу цін	грн./грн	–	+13,77	–4,34
		грн./грн.	–	–0,48	–0,40

- 2) середньозваженої собівартості;
- 3) собівартості перших за часом надходжень запасів (ФІФО);
- 4) собівартості останніх за часом надходження запасів (ЛІФО);
- 5) нормативних витрат;
- 6) ціни продажу.

Методи ФІФО і ЛІФО є альтернативою традиційному для металургійних підприємств методу оцінки вибуття запасів за середньозваженою собівартістю. Їх застосування, перед усім, викликано дією цінового чинника.

Оцінка запасів за методом ФІФО базується на припущенні, що запаси використовуються у тій послідовності, в якій вони надходили на підприємство, тобто запаси, що вибувають, оцінюються за собівартістю перших за часом надходження запасів.

Оцінка запасів за методом ЛІФО базується на припущенні, що запаси використовуються у послідовності протилежній тій, в якій вони надходили на підприємство, тобто запаси, що вибувають, оцінюються за собівартістю останніх за часом надходження запасів.

Метод ЛІФО доцільно ви користувати на підприємствах, яким зростання виробничих витрат не погрожує зниженням попиту на їх продукцію на ринках збуту.

Метод ФІФО доцільно використовувати на підприємствах, для яких має місце зниження ціни та попиту на продукцію, що вони виробляють.

Перехід до методів ЛІФО та ФІФО супроводжується зростанням обсягу аналітичної роботи, тому відповідно до рекомендацій Corana Corporation [5] перехід до методу ЛІФО з метою запобігання негативному впливу інфляції (цін) є доцільним за умови, коли рівень інфляції значно перевищує рівень прибутковості підприємства.

Усунення негативного впливу цінового чинника можна досягти і іншим шляхом – через управління закупками та продажем.

Управління закупівлями спрямоване на підтримання оптимального розміру залишку виробничих запасів. Через управління закупівлями підприємство впливає на періодичність та кількість запасів, що закупаються, внаслідок чого може змінюватись ціна запасів.

Управління продажем спрямовано на досягнення найбільших обсягів продажу при найвищих цінах.

Ще один шлях мінімізації негативного впливу цінового чинника пов'язаний з характером його дії. Дія цінового чинника виявляється, перш за все, протягом часу, це пов'язано з розривом у часі при придбанні ресурсів, використанні їх у виробництві, реалізацією продукції і надходженням оплати за неї. І чим більше ці розриви у часі, тим в більшій мірі може бути вплив цінового чинника.

Реальності української економіки полягає у тому, що за 12 років відбулися кардинальні зміни структури відтворювального процесу: стадія обігу стала переважати як за часом її здійснення, так і за розміром зосереджених коштів, над стадією виробництва. Так з 1995 по 2001 р. питома вага виробничих запасів в загальному обсязі оборотних засобів знизилася з 44,2 % до 23,1% при одночасному збільшенні питомої ваги дебіторської заборгованості з 28,3% до 68,5% [6]. Превалювання часу знаходження коштів у сфері обігу в структурі повного циклу їх кругообігу приводить до підвищення рівня інертності економічної системи підприємства [7].

Дебіторська заборгованість збільшує тривалість обігу оборотних засобів підприємств і підсилює тим самим негативний вплив цінового чинника на ефективність їх використання. Тому основний напрям зменшення негативного впливу цінового чинника – скорочення тривалості обороту шляхом ефективного управління дебіторською заборгованістю. Найрезультативніший, на наш погляд, шлях такого управління – використання сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості.

Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки:

1. Вплив цінового чинника на ефективність використання оборотних засобів індивідуальний для кожного промислового підприємства.

2. Запропоновано методичний підхід, який дозволяє визначити відносну і абсолютну зміну коефіцієнта оборотності під впливом цінового чинника.

3. Обґрунтовано, що основна причина негативного впливу цінового чинника – збільшення тривалості обертання внаслідок наявності дебіторської заборгованості.

4. Мінімізувати вплив цінового чинника можна шляхом ефективного управління дебіторською заборгованістю.

Література.

1. Литвин М.И. Как определить плановую потребность в оборотных средствах. //Финансы. –1996. - №10 - с. 10-13.
2. Лисициан Н. Оборотные средства, процесс обращения стоимости капитала, неплатежи //Вопросы экономики. – 1997. - №9,- с. 44-54.
3. Литвин М.И., Коцыб С.Е. Об инвестиционных вложениях в оборотные средства предприятий //Финансы. – 1999. - №4 - с. 12-17.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 “Запаси” Затв. наказом Міністерства фінансів України від 20.10.99 - №246.
5. Финансовый менеджмент. Руководство по технике эффективного менеджмента “Carana Corporation”. – М.: АО “Транслесиздат”, 1998. –290с.
6. Статистичний щорічник України за 2001 рік //Довідкове видання. Державний комітет статистики України.
7. Золотарёв А., Волик И. Эффективное использование оборотных средств //Экономика Украины. – 1998. - №7- с. 12-17.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Ковальчуком К.Ф. 15.07.04*

*Надійшла до редакції
30.06.04*